

HOOFDSTUK I

1858

ISAAC SCHUITENVOERDER LAG MET ZIJN rug gekromd over een houten ton, als was het de rug van een paard. Hij hield zijn ogen stijf dicht en snoof de zurige lucht van mest op, hij luisterde naar de keuvelende artiesten in het kamp, naar de vrolijke oefennoten van een trompet die ontsnapten uit een woonwagen en een paard dat hinnikte in het veld. Hij werd zich bewust van een niet onaangenaam gevoel van opwinding in zijn buik toen Blanus, directeur van Paardenspel Blanus, zijn benen warm wreef.

‘Vandaag gaan we noch ein bisschen weiter,’ hoorde hij Blanus zeggen.

Isaac greep de handvatten aan de zijkanten van de ton stevig vast. Het dagelijkse oprekken hoorde erbij als hij goed wilde worden. Zijn acrobatische oefeningen te paard waren inmiddels al veel sierlijker, maar hij was nog niet lenig genoeg.

Een aantal jaren geleden had zijn vader hem in de leer gedaan bij Blanus. ‘Hij is de koning van het paardenspel, bij hem kan je carrière maken,’ had zijn vader gezegd. De naar paardenstront stinkende Blanus was meteen aan de slag gegaan om Isaacs beenspieren op te rekken. In het begin huilde Isaac vaak, maar inmiddels was hij al twaalf, was de oefeningen gewend en dacht nog zelden aan zijn familie.

Het hout van de ton schuurde tegen zijn schouders. Langzaam duwde Blanus zijn benen uit elkaar zodat zij een v vormden, net zolang tot het niet verder kon. Nu kwam de pijn. De

spieren aan de binnenkant van Isaacs dijen leken in brand te staan. Zijn lichaam sputterde tegen. Doorademen, dat was het enige. Gewoon doorademen.

Isaac sloot zich af en dacht aan de kastanjebruine krullen van Theresia en herinnerde zich hoe ze de dag daarvoor samen onder een woonwagen lagen. Hij kon haar kleine, kegelvormige borstjes door haar blouse heen zien. Theresia tilde haar gele rok van mousseline de soie voor hem op. Ze droeg er niets onder. Isaac keek vooral gefascineerd naar de moedervlek bij haar lies. Met zijn wijsvinger raakte hij de vlek aan en voelde de warmte van haar huid. Theresia giechelde en trok haar jurk snel omlaag.

De herinnering vervaagde terwijl Blanus met zijn volle gewicht leunde tegen de binnenkant van zijn bovenbenen. Isaac drukte zijn buik naar voren.

‘Een paardenkunstenaar moet lijden,’ zei Blanus.

De pijn in zijn benen werd ondraaglijk. De handvatten glibberden in zijn zweterige handen. Isaac zag de moedervlek groter worden tot alles ten slotte donker was.

Een paar uur nadat hij van de pijn was flauwgefallen, stond Isaac alweer in de circustent en keek naar het publiek. Opeens voelde hij een warme hand in zijn nek. ‘Laat zien wat je kan,’ zei Blanus en duwde hem naar de ongezadelde pony. Isaac klopte de ervaren viervoeter even op de flank, sprong op zijn rug en galoppeerde toen de felverlichte piste in. De eerste ronde balanceerde hij op één been op de rug van de pony, de tweede maakte hij zeven koprollen. Hij wist precies wat er van hem verwacht werd: de aandacht trekken en vasthouden.

HOOFDSTUK 2

1863

DE ONTVANGSTKAMER IN HET STADHUIS van Kesteren was klein en donker. Aan de muren hingen Delfts blauwe borden beschilderd met appels en koeien. In een hoek stond op een standaard een leergebonden exemplaar van de Statenbijbel. Het rook er naar gebakken spek.

Blanus, een potige, woest bebaarde man van begin vijftig in een gewatteerde ruitersjas, nam zijn hoed af, een zwarte hoge hoed die eruitzag als het bovenstuk van een schoorsteen. Hij bleef beleefd stilstaan. De zeventienjarige Isaac trok ongeduldig zijn scharlakenrode huzarenjasje recht en wreef over zijn vlassnorretje. Blanus keek hem met een zijdelingse blik streng aan, waarop Isaac snel zijn handen op zijn rug legde.

Isaac keek toe hoe burgemeester Dekker, een bruine lap om zijn nek geknoopt, met een lepel in een bord vol bonen en repen spek roerde. Het hoofd van Dekker was, op een enorme snor na, volledig kaalgeschoren.

Bij de aanblik van al dat voedsel, koosjer of niet, voelde Isaac hoe zijn maag ineenschrompelde. In de laatste twee dorpen had het paardenspel van Blanus geen vergunning gekregen om te blijven staan. Twee dagen en nachten hadden ze doorgereden, kauwend op rauwe uien, en nu stonden ze hier, hongerig, stoffig van de weg, hun benen en achterwerk stijf van het langdurig zitten op hout.

Dekker keek hen niet aan en schonk zichzelf een glas karnemelk in dat hij in één teug achteroverklokte. Witte druppels

bleven hangen aan zijn snor. Een goed begin hem juist op dit moment te treffen, wist Isaac uit ervaring. Rijksambtenaren waren een stuk toegeeflijker als ze smakelijk zaten te eten.

‘Een paardenspel?’ vroeg Dekker, lucht tussen zijn tanden door zuigend op zoek naar achtergebleven restjes. Hij knipperde met zijn ogen en snoot zijn neus in de lap die om zijn nek hing.

‘Het is toch geen onzedelijke kermiszooi, hè. Wij zijn hier in het dorp normale, godvrezende lui en willen daar niets mee te maken hebben.’

‘Waarde heer, onze paardendressuur is ongeëvenaard. Onze artiesten traden eerder op voor Europese hoven,’ zei Blanus.

‘Wat heeft u zoal op het programma staan?’ vroeg Dekker.

Blanus liep plechtig naar voren en legde een papieren programma op tafel.

Dekker pakte het op, en door zijn vette vingers begon de inkt uit te lopen.

Blanus haastte zich te zeggen: ‘Monsieur, in de aanbieding hebben we een heus Arabisch paardenspel, exotische beesten en evenwichtskunstenaars. Daarnaast zal Monsieur Jacques naast mij u verbazen met zijn paardenkunsten.’

Dekker sloot zijn ogen alsof hij voor een beslissing stond om zijn dorp uit een aankomende oorlog te houden. Daarna pakte hij de lap waarin hij zijn neus had gesnoten om er nu zijn vingers mee af te vegen en zijn voorhoofd te deppen.

Hij opende zijn ogen en sprak resoluut: ‘Vier dagen, niet langer en niet op het dorpsplein. Net buiten de noordelijke dorpsgrens ligt een braakliggend veld, daar mag u opslaan. Morgenochtend kunt u bij de commissaris der politie de benodigde papieren komen ophalen.’

‘Merci, monsieur, met uw welbevinden presenteer ik u tien gratis toegangsplaatsen, eerste rang, voor u en uw familie.’

Blanus haalde de kaarten uit zijn broekzak en legde ze naast het bord. Het paardenspel zou kunnen beginnen.

Zijn artiestennaam 'Monsieur Jacques' stond sinds een week voor het eerst op de reclamebiljetten, maar Isaac had nog niet de kans gehad in die hoedanigheid zijn paardenkunsten te vertonen. De gedachte dat hij zich eindelijk kon bewijzen, maakte hem nerveus. Hij merkte dat ook de dieren onrustig werden. Hij hoorde hoe Koko, de oude roodbruine slingeraap met zijn zwarte gezichtje, tegen de tralies van zijn kooi sprong en de tien paarden rusteloos door hun neusgaten snoven.

Isaac pakte de lange planken die opgestapeld lagen in het midden van het kamp, sloeg ze over zijn schouder en liep naar het veld waar het paardenspel zou komen te staan. De zon brandde dwars door zijn linnen hemd. In het hoge gras tsjirpten krekels en sprongen sprinkhanen in het rond. Verderop zag hij hoe Blanus met ontbloot, zwaarbehaard bovenlijf een touw spande om de juiste afstand voor de piste af te meten, een diameter van precies twaalf meter. De andere tweeëntwintig artiesten van het gezelschap sloegen de eerste palen in de grond. Routineus legde Isaac de planken tegen de onderkant van de palen om ze daarna met touw vast te sjoeren. Daar werden schotten tegenaan gezet en vastgetimmerd. Het paardenspel was beter georganiseerd dan menig leger, Blanus had de kunst ooit afgekeken van Napoleon die zijn troepen op wonderbaarlijk snelle manier door heel Europa wist te verplaatsen.

Binnen twee uur stond de houten kiosk overeind, een circusconstructie waarvan alleen het dak van zeil was. Isaac klauterde naar de top van het bouwsel en hielp de anderen het dak van zeildoek uit te rollen en vast te binden. Over en weer werden commando's geschreeuwd, in het Duits, Frans en Jiddisch. Het zweet liep van Isaacs voorhoofd, door zijn wenkbrouwen, prikkend in zijn ogen. Toen hij het wegveegde, zag hij aan de rand van het veld enkele boeren gehurkt in het gras zitten.

'Veel vermaak voor weinig geld!' brulde Blanus. 'Kom allemaal vanavond kijken!'

De boeren kwamen voorzichtig dichterbij toen Isaac voor

de kiosk de paarden aan de lijn warm liet lopen. Zo ging het altijd, de raspaarden werkten als een magneet. Friezen als uit zwart marmer gehouwen, Lippizanners met hun lange hoofd, zo anders dan hun eigen afgeleefde trekknollen. De boeren keken hun gretige oogjes uit en kauwden op tabak.

Isaac sprak de paarden fluisterend toe en tikte af en toe tegen hun schenen met een chambrière, een lange stok met een slag van tweeënhalve meter. Hij hield ervan om hen te dresseeren en te overheersen, niet door geweld, maar door een combinatie van tact, vlugheid en eindeloos geduld.

Evenveel bekijks trok de evenwichtskunstenaar Kinsbergen, die staande voor de kiosk zijn tefilin aanlegde: twee met Thorateksten gevulde, kubusvormige zwarte doosjes, die hij met eveneens zwarte riemen ritueel op zijn voorhoofd en linkerarm bevestigde om te kunnen bidden.

‘Zeker een geriemd pantser tegen aanvallen van wilde beesten,’ zei een jonge boer met schots en scheve voortanden.

Isaac luisterde niet naar al dat verbaasde geroezemoes in Gelders dialect maar concentreerde zich op de paarden. Hij had weinig op met het geloof van zijn voorouders. Zijn vader was wel een vrome jood geweest, vooral nadat Isaacs moeder bij de geboorte van zijn zusje Jansje in het kraambed was gestorven. Inmiddels was ook zijn vader overleden, geveld door de pokken. Als Isaac aan hem dacht, zag hij hem eeuwig biddend boven een opgeslagen Thora. Maar liever herinnerde hij zich hoe zijn vader als paardenhandelaar op de jaarmarkten stond en op zijn paarden eenvoudige kunsten vertoonde om ze beter aan de man te kunnen brengen.

Uiteindelijk was het niet de God van zijn vader geweest die Isaac vooruit had geholpen in de wereld, maar Blanus. Als afstammeling van een *converso* familie uit het Spaanse Blanes, was hij niet vroom, maar wel geloofde hij in paardrijkunsten waar je op kermissen en andere feesten geld mee kon verdienen.

‘Monsieur Jacques, u staat te dromen,’ hoorde Isaac naast zich zeggen. Theresia, de dochter van Blanus, liep hem voorbij. Ze was vrij lang voor een meisje van vijftien, maar rank en gracieuus als een koorddanseres. Ze droeg een paars ruiterkostuum, een lint hield haar krullenbos bijeen, haar oogleden waren licht aangezet met houtskool. De boeren stonden haar met open mond aan te gapen.

Hij liet de lijn vieren en bond hem vast aan een paal in de grond zodat de paarden konden grazen. In de verte hoorde hij de klok van de dorpskerk een keer luiden. Vanavond was hun grote avond. Weliswaar waren hij en Theresia al op jonge leeftijd gedebuteerd in de magische ring, rijdend op pony's, kushanden werpend naar het publiek in België, Frankrijk, Spanje en Italië, maar vanavond zouden ze komen met een zelfbedachte act, waarop ze weken hadden getraind. Monsieur Jacques en Made-moiselle Blanus. Theresia ging tussen de boeren staan, keek bevallig om zich heen en haalde haar koopwaar tevoorschijn. ‘Meneren, meneren,’ zei ze, ‘ik heb in de aanbieding handgekleurde prenten van onze paarden. Slechts een paar grijpstuivers voor een mooie herinnering.’

De boeren lachten verlegen maar graaiden intussen wel naar centen in hun broekzakken. Theresia nam het geld in ontvangst en zei: ‘Vergeet u vooral niet vanavond te komen, dan kunt u ze in actie zien.’

De jonge boer met de scheve tanden kocht twee setjes en hield ze triomfantelijk omhoog in zijn eeltige handen. De kerkklok luidde weer. Terwijl Isaac zijn eigen paard Marengo aanhield en zijn bit controleerde, zag hij hoe de boeren zich omdraaiden en op hun gemak over het veld terugliepen naar hun boomgaard. Vlak voor ze tussen de bladeren verdwenen, hoorde hij de jonge boer loeien als een koe.

‘Kom, we gaan even propaganda maken,’ zei Isaac tegen Theresia, die zich gewillig naar haar paard liet duwen.

‘Sauve qui peut?’ vroeg ze hem toen ze in het zadel zat.

‘Oui,’ antwoordde hij.

Theresia galoppeerde als eerste naar het dorp. Isaac dreef zijn knieën in de flanken van Marengo. Als een steen uit een katapult stootte het paard ervandoor. Isaac rook de vertrouwde muskusgeur en staarde naar het op en neer gaande achterwerk van Theresia. Hij keek naar zijn armen: kippenvet.

‘Hou het wel discreet, kinderen,’ riep Blanus, die net met balen stro kwam aanlopen.

Vlak achter Theresia reed Isaac de dorpsstraat in, de flappen van zijn jas wapperden wild. Enkele marktkooplieden drukten zich tegen de muur. Een vrouw met kind rende in blinde paniek een kruidenierswinkel binnen. Ze liet een papieren zak vallen, de appels stuiterden over de grond.

‘Ik heb hem niet meer onder controle! Sauve qui peut!’ gilte Theresia naar de dorpelingen terwijl haar paard voortraasde, iedere spier in het ronde lichaam kloppend van energie. ‘Pas op! Dat paard is op hol!’ schreeuwde Isaac.

De hoeven kletterden op de klinkers. Vanuit een deuropening begon een pauw te schreeuwen. Isaac schoot rakelings langs een bakstenen muur. Achter ramen flitsten geschrokken gezichten voorbij tussen kanten gordijntjes. Nu mocht niets zijn concentratie verstoren: hij wist dat het kleinste foutje, de geringste onoplettendheid meedogenloos zou worden afgestraft. Door een val kon Marengo kreupel worden, of nog erger, zou hij of Theresia gewond kunnen raken.

Theresia keek even achterom en lachte, haar krullen dansen wild rond haar rood aangelopen gezicht. Ze sprong over een ton, kippen die ernaast rondscharrelden vlogen van schrik hoog op. Isaac zag de naaldspits van de kerktoren opdoemen. De pastoor en enkele kerkgangers die rustig in gesprek waren, bleven als bevroren staan toen Theresia voorbijdenderde. Met slechts een korte ruk aan de teugels stuurde Isaac Marengo scherp langs het gezelschap. Ze hadden het dorp nu wel genoeg op stang gejaagd. Hij spoorde hem aan tot grotere snel-

heid zodat hij vlak naast Theresia kwam te rijden. Hij nam haar teugels over en bracht beide paarden langzaam tot stilstand op het plein.

Bezweet steeg Isaac af, slingerde aan de waterpomp, vulde een emmer en leegde die in een trog naast de pomp. De verhitte paarden dronken. Theresia ging ernaast zitten en wapperde zichzelf met haar hand wat koelte toe.

Het dorp kwam weer tot leven. Jongetjes op klompen kwamen als eersten aanzetten om vol ontzag het losgeslagen paard te bekijken dat nu rustig water stond te drinken.

‘Een geluk dat het beest mijn winkel niet is binnengereden,’ zei een kruidenier en gaf Isaac een schouderklopje. ‘Wat een paardrijkunst, wat een beheersing.’

De pastoor, zijn gezicht nog doodsbleek, kwam er met een groepje dorpelingen bij staan en stotterde iets over een godswonder dat niemand gewond was geraakt. De menigte werd groter. De burgerwacht kwam als laatste aangesnel, met zijn uniformjasje open, zijn blanke sabel paraat. Isaac haalde snel een stapel reclamebiljetten voor het paardenspel uit zijn zadeltas.

Hij deelde de biljetten uit, die Blanus nog met potlood van de juiste datum had voorzien. Ze zagen eruit als een Frans menu, verlucht met de afbeelding van een paard, en stonden vol gezwollen taalgebruik om indruk te maken.

‘De directie heeft kosten noch moeite gespaard om het publiek een genotvolle avond te verschaffen. De artiesten van dit gezelschap zijn in de grootste circussen en theaters met veel succes werkzaam geweest. Met de uitstekend gedresseerde paarden behaalden we overal het grootste succes. We nodigen u allen uit vanavond te komen genieten van onze voorstelling. De Directie van Paardenspel Blanus.’

De warmte van de dag hing nog onder het zeildoek, de geuren van zaagsel, gaslampen en schmink waren zo extra goed te ruiken. Langzaam schuifelden de boeren en hun families de kiosk

binnen. De mannen namen hun pet af, niet op hun gemak in deze exotische wereld, en de vrouwen streken nerveus over hun rokken, maar de kinderen holden opgewonden naar binnen.

Door een kijkgat in de gordijnen bestudeerde Isaac de gezichten, in het warme licht waren hun scheve tanden, wratten en kleine ogen te zien, de gebruikelijke dorpsgezichten. Boeren veinsden meestal tot het gilde der platbeurzigen te behoren maar waren domweg gierig. Ongeveer de helft van de bezoekers, onder wie enkele ouden van dagen, ging voor de gratis staanplaatsen, de rest betaalde vier stuivers. Na een halfuur waren de houten stoeltjes in de kiosk voor driekwart gevuld.

Het werd stil. Iedereen keek naar de gordijnen die open-schoven. Blanus liep de piste binnen met Koko de slingeraap aan zijn hand. Het publiek reageerde duidelijk geschrokken op het vreemde dier. Koko lachte zijn gele puntige tandjes bloot, zwaaide met zijn viervingerige poten en boog als een jonker naar de mensen.

‘Koko,’ zei Blanus, ‘Koko, speel eens een vrolijk deuntje, daar houden de mensen zo van.’

Uit zijn leren rugzak pakte Koko een bril en zette die op alsof hij een muziekprofessor was. Daarna haalde hij een viool en een strijkstok tevoorschijn, ging rechtop staan en kraste een vrolijk deuntje. Het publiek luisterde intens naar het riedeltje. Sommigen begonnen mee te hummen. Alleen burgemeester Dekker leek niet onder de indruk en zat zijn vingernagels schoon te maken met een pennenmesje.

‘Bon, Koko, neem het applaus in ontvangst.’

De slingeraap stak een klein pijpje op, ging op de grond zitten en keek voldaan vanachter zijn brillenglazen.

‘Koko toch, het is nog geen tijd om te ontspannen. Je moet je schietkunsten nog vertonen.’ De aap siste en draaide Blanus zijn kont toe.

‘Maar Koko, wil je dan niet dat de mensen kunnen zien hoe je tijdens de slag bij Waterloo ons land terzijde hebt gestaan?’

Een trom roffelde, Koko sprong overeind, liet de pijp vallen en salueerde.

Blanus zette hem een soldatenpet op en overhandigde hem een klein kindergeweer, maar kunstig gemaakt. De aap nam het geweer op de schouder en marcheerde door de piste, zijn lange staart heen en weer zwiepend. Toen de trommel intenser begon te roffelen hield hij stil, ging op één knie zitten, legde aan en mikte op een geüniformeerde lappenpop, in de hoek met een fles in zijn handen. Met een doffe knal ging het geweer af. Een boerin gaf een gillette toen de fles knapte. Terwijl de kruitdamp optrok, klapte het publiek luid in hun handen. Koko krijste triomfantelijk en rende op zijn kromme benen de piste uit.

‘Dames en heren, ik presenteer u: Mademoiselle Theresia et Monsieur Jacques in de Kozakische Verlovingsdans!’ riep Blanus.

Het orkest begon razendsnelle vioolloopjes te spelen. Rood licht scheen de piste in en Theresia kwam dansend op in een oosters, weinig verhullend kostuum, haar lippen roodgeverfd. Ze gooide haar benen hoog op en maakte sierlijke handgebaren. Moeders bedekten de ogen van hun kinderen, een paar boeren sloegen bedeesd met hun handen op hun dijen, maar de rest van het publiek zag het vol afschuw aan.

‘Het is een hoer,’ zei een ouderling.

Bij iedere pirouette die Theresia maakte, gooide zij een rood-witte zakdoek in de piste, vier in totaal.

Nu was Isaac aan de buurt. Hij reed op de rug van Marengo door het gordijn de piste in, uitgedost als een kozak, compleet met vilten hoed en een bontgekleurde, geborduurde wijde broek. Zijn gezicht was witgepoederd en met inkt had hij een snor getekend. Het zaagsel spatte hoog op terwijl hij langs de pisterand galoppeerde.

Isaac sprong naast zijn paard op de grond, de voortrazende benen ontwijkend. Hij hield de zadelknop stevig vast, rende

met zijn paard mee en trok zichzelf in het ritme van zijn galop weer terug op de paardenrug. Hij zag de gezichten van het publiek in een vage streep voorbijtrekken en had het gevoel dat hij vloog. Hij hoorde de boeren meeklappen. Zo sprong hij een paar keer van de ene kant naar de andere kant van Marengo. Toen spande Isaac zijn spieren, ging met zijn hele gewicht aan de zijkant van Marengo hangen en plukte met ogenschijnlijk gemak de zakdoeken uit het zaagsel.

Bij de laatste stopte Theresia met dansen en Isaacs lichaam brandde van inspanning. Hij liet zijn paard tot stilstand komen voor de burgemeester en zijn familie. Hij zag de ogen van Dekker opgewonden glimmen. De kinderen naast hem keken gefascineerd toe terwijl Isaac Marengo een paar seconden lang liet steigeren. Vervolgens stuurde hij hem met zijn knieën achteruit richting Theresia en gooide de bundel zakdoeken, die hij vrijwel ongemerkt had samengeknoopt, uit als een klimtouw. Theresia pakte ze beet en Isaac trok haar met het laatste beetje spierkracht dat hij in zijn armen had omhoog. Ze ging achter hem zitten en sloeg haar armen om zijn middel. Ze hijgden, hun verlovingsdans was ten einde.

Maar net op het moment dat zij het applaus in ontvangst wilden nemen, rende Koko onverwachts terug de piste in. Hij stootte een kreet uit en werd begroet door handgeklap. Isaac had wel met paard en al door de grond willen zakken.

Koko sprong op Marengo's hoofd en sloeg zijn lange staart om zijn hals. Hij zwaaide met zijn strijkstok. Er volgde gejuich; het was duidelijk wie hier de ster van de avond was. Isaac en Theresia lachten geforceerd naar het publiek, terwijl Koko in hun oren krijste. Zo reden zij met hem terug achter de gordijnen. Daar sprong Koko weg en rende naar Blanus, die hem met open armen opving.

'Koko heeft onze act verpest,' snauwde Isaac. 'O ja?' zei Blanus en legde een hand achter zijn oor. 'Ik hoor het publiek toch duidelijk klappen.'

‘Maar niet voor ons,’ zei Isaac zuur en steeg af. Het liefste had hij Koko te grazen genomen, hem door elkaar geschud om hem daarna als een mug dood te slaan tegen de muur. In plaats daarvan trapte hij hard tegen een houten schot.

‘Je bent toch niet jaloers op een oude aap?’ vroeg Theresia. ‘Je hebt toch goed gereden?’

Isaac rolde met zijn ogen en deed zijn jas uit. Hij plofte uitgeput neer op een kist. Acrobaten renden langs hem heen naar de piste voor een volgend nummer.

De finale was een balletpantomime in Arabische stijl, waarbij acrobaten en evenwichtskunstenaars hun kunsten vertoonden, verlicht door spetterend Bengaals vuur. Maar nu Koko niet meer kwam opdagen, leek het publiek niet meer zo enthousiast. Het was maar de vraag of Paardenspel Blanus hier de volle vier dagen zou kunnen uitzitten: waarschijnlijker was dat de burgemeester, onder het mom van mogelijk brandgevaar, de vergunning zou intrekken. Maar de werkelijke reden zou zijn dat het toch allemaal te veel leek op een verderfelijke kermis zoals in de grote stad. De voorstelling was voorbij, Dekker stond op, de boeren volgden.

‘Nun Mänchen machen,’ riep Blanus naar de artiesten. Het was codetaal om met tinnen borden in de hand langs het publiek te gaan voor extra centen. Vanachter de coulissen hoorde Isaac de muntstukken kletteren op de borden. Hij schaamde zich opeens, alsof ze in plaats van artiesten een stel bedelaars waren, nog minder dan apen.

Isaac luisterde naar het geginnik van de kinderen die in het halfduister de zwaluwen najaagden die laag over het kamp scheerden. Het begon af te koelen. Hij dook dieper weg in zijn huzarenjasje dat hij om zijn schouders had geslagen. Theresia haalde het deksel van de pot boven het kampvuur en gooide er laurierbladen en tijm in. Isaac rook de kip die langzaam gaar kookte. Hij keek hoe Blanus de muntstukken op een stuk doek

uittelde en staarde toen naar het brandende vuur en de schimmen die dansten in het gloeiende binnenste ervan.

Isaac schuurde ongedurig met zijn hand door het gras. Niet alleen omdat hij honger had: de voorstelling bleef hem dwarszitten. Natuurlijk wist hij dat Koko door zijn ouderdom niet meer wist wanneer zijn act begon of ophield, maar toch vrat het aan hem. Het lag ook niet aan de aap, het lag aan hemzelf. Hij had het publiek niet kunnen meevoeren, ondanks het feit dat hij en Theresia alles hadden gegeven. Hun act, waarop ze al die weken hadden gezwoegd, was uiteindelijk niet goed. Niet goed genoeg. 'Met onwillige paarden is het kwaad rijden,' mompelde hij voor zich uit.

Alles kon verkeren in het paardenspel. Soms werd er geld verdiend, dan moesten ze er weer op toeleggen. De ene keer ging het goed en hadden ze succes, dan weer stonden ze in een slechte stad en hadden ze weinig te eten. Gelukkig kwam het kermisseizoen er aan, dan zouden ze aardig verdienen.

'Je moet je niet laten opjuttten door een aap en wat boeren,' zei Theresia. 'Je bent een artiest.' Ook Blanus mengde zich in het gesprek: 'Twijfel niet zo aan je eigen kunnen. Toen ik je bij je vader ontdekte, was je al een stout rijder. Ik zag meteen je talent, en je weet, Blanus heeft een neus voor talent. Ik heb je weggeplukt en je gemaakt, zodat je al op je zevende los op een pony kon dansen en zwaaien. Weet je nog, in dat Zeeuwse kostuumpje?'

De deksel op de pot klepperde. Blanus telde nog eenmaal het muntgeld en stopte het daarna in een buidel die hij aan zijn riem droeg.

'Fijn dat je mijn talent zo waardeert,' zei Isaac. 'Krijg ik vanavond dan mijn gage?'

'Helaas,' antwoordde Blanus, 'we moeten eerst een paar goede avonden draaien, daarna de boel uitbouwen, meer paarden kopen. Je weet hoe het is, we moeten het met elkaar dragen.'